

Sami umelci v antike často rešpektovali viac kritiku laikov ako umelcov. Tak Plínius v *Starších kapitolách o prírode* píše, že maliar Apelles vystavoval svoje diela v obchode a skrytý za nimi počúval kritiku okoloidúcich.

Keďže sme prenikli do oblasti vnímania výtvarného diela, pokúsime sa osvetliť, čo sa vôbec od diela v skúmanom období požadovalo a z akých pozícií sa hodnotilo jeho pôsobenie na diváka.

Demokritova veta: „Veľké radosti pochádzajú z pozorovania krásnych diel,“ je svojou lapidárnosťou a stručnosťou vyjadrením raných estetických pocitov gréckej klasiky. Čo však z radosti z krásy, ak za ňou nie je nič reálne, pýtajú sa sofisti a Alkidamas ich názory formuluje takto: „Sochy sú napodobnením ozajstných tiel, keď sa na ne dívame, vzbudzujú v nás radosť, ale úžitok človeku nedajú nijaký.“ Sofisti na rozdiel od esteticky chápaného pôžitku hľadajú účel, praktické poslanie výtvarného diela, a nenachádzajú ho. Aj epikurejci oceňujú výtvarné dielo z praktického hľadiska a nevidia v ňom nič, čo by im mohlo poskytnúť okrem príjemného zážitku. Ariston, jeden zo stoikov, zastáva názor, že umelecké dielo pôsobí na zmysly, oči, uši, ale nie na rozum. Intelektuálna komunikácia je tak vylúčená z oblasti vnímania diela divákom. Výtvarné dielo je len estetickou kvalitou. Ak sa Chrysipos domnieva, že krásne veci sú hodné uznania samy osebe, čo platí aj pre výtvarné dielo, vyjadruje tým všeobecne rozšírenú požiadavku na hodnoty výtvarného diela, ktoré nie sú výrazom jeho skutočných hodnôt ako výtvoru spoločenskej povahy, ale ako luxusného predmetu mimo reálnej skutočnosti, mimo zmyslu života. Toto utilitaristické stanovisko je akýmsi jednostranným, okliešteným prebráním Aristotelovho poňatia estetického zážitku, ako sa ním zaoberá v *Etike*: „Nenazývajú sa ani umiernenými, ani prostopašnými ľudia, ktorí cítia rozkoš z toho, čo vyplýva z funkcie zraku, či sú to farby, tvary alebo obrazy, hoci možno pripustiť, že vo vzťahu k týmto veciam existuje súčasne akási špecifická rozkoš...“

Estetický zážitok spojený s krásou a príjemnosťou na jednej strane a pôžitok spojený s účelom a funkciou na druhej strane sú takto dvoma pólmi, v ktorých sa pohybuje vnímanie umeleckého diela v tomto období.

Oproti klasickej ére gréckej antiky sa v helenizme spolu s premenami v oblasti umenia objavujú aj nové, často svojou povahou subtilnejšie kritériá na posudzovanie výtvarného diela, ktoré súvisia najmä s nestatickým chápaním umenia ako tvorivého procesu, kde popri účasti objektívnych zákonov má právo na vyjadrenie aj subjekt umelca. Ak sa v klasickom období oceňuje vernosť kánonu, typovosť, teraz sa hodnotí viac i originalnosť, individuálne prvky, citovosť, nápaditosť. „Výtvor je vždy nejakým spôsobom objav tvorcu. Kto by, uvidiac sochu alebo obraz, nepomyslel ihneď na tvorcu sochára alebo maliara,“ pýta sa Chrysipos. Je to značný krok vpred, ak si spomenieme na Platónovo popieranie tvorivej účasti umelca v procese umeleckej tvorby.

Charakteristickou črtou helenistických autorov je, že nepísali o umení svojej doby, ale vracali sa pri svojich interpretáciách do obdobia gréckej klasiky, v ktorej umení videli stelesnené všetky požiadavky, ktoré na výtvarné dielo kládli. Bola to predovšetkým skromnosť materiálu, ale pritom bohatosť výrazu, rozmanitosť podania, elegancia ducha. „Za Perikla vznikli diela udivujúce veľkosťou, neporovnateľné, čo sa týka tvaru a výzoru, keď tvorcovia navzájom súperili, aby sa nad remeslo povznieslo krásne umenie,“ vyjadruje svoj obdiv Plutarchos. Maximos z Tyru spája požiadavku novosti s vernosťou klasickým hodnotám v zaujímavom postrehu: „Sochy nepodliehajú jednej forme, nie sú jedného rodu, nie je v nich jedno umenie a nie je jeden materiál... Gréci vedeli, že bohov treba ctíť tým, čo je na zemi najkrajšie, čistou materiálou, ľudskou postavou, dokonalým umením.“

„To, čo vznikne, vzniká buď na základe zmeny tvaru, ako socha z bronzu, alebo na základe pridania hmoty, ako v tom, čo vyrastá, buď ubratím toho, ako keď z kameňa vznikne postava Hermesa, alebo skladbou toho, ako pri budovaní domu, alebo napokon prostredníctvom kvalitatívnej premeny, ako keď niečo mení svoju látku,“ napísal Aristoteles vo svojej *Fyzike* a po prvý raz tak urobil pokus o základné definovanie a odlišenie postupu práce sochára od postupu práce v plastike a architektúre. Neskôr, v renesancii, nášho nadviaže Alberti so svojou koncepciou uberania materiálu v sochárstve a pridávania v práci s hli-